

HISTORIE A SOUČASNOST

ZRUŠENÍ TRESTU SMRTI KROMĚŘÍŽSKÝM SNĚMEM

IN MEMORIAM REVOLUCE A ŘÍŠSKÉHO ÚSTAVODÁRNÉHO
SHROMÁŽDĚNÍ Z LET 1848–1849

LADISLAV VOJÁČEK

V letošním roce jsme si u nás, na Slovensku, v Rakousku, Maďarsku, Polsku, Itálii, Chorvatsku, Slovinsku, ale i jinde ve světě připomenuli řadou vzpomínkových a odborných akcí, publikací a článků průběh a význam revoluce z let 1848–1849 v habsburské monarchii.¹ Byť byla zdánlivě jen epizodou, po níž následovalo ještě celé desetiletí neoabsolutistického bachovského režimu, tradičně s ní spojujeme počátek konstituční éry v tehdejší Rakousku. U nás v souvislosti s ní proto zpravidla připomínáme schůzi ve Svatováclavských lázních, první pokusy o vydání ústavy, tragické svatodušní bouře a události spojené s jednáním říšského ústavodárného shromáždění (Konstituanty, říšského sněmu) ve Vídni a později v Kroměříži – zrušení roboty a dalších přežívajících pozemkově vrchnostenských vztahů, projednaný katalog občanských práv, Palackého návrh říšské ústavy a konečně rozehnaní Kroměřížského sněmu, které symbolizuje prohru revolučních sil a nástup neoabsolutismu.

V tomto článku bych chtěl připomenutím vpodstatě dílčí, ale z historického

¹ Největší vědeckou akcí u nás byla mezinárodní historická konference, konaná v září 1998 v Kroměříži. Její jednání přibližuje sborník *Kroměřížský sněm 1848–1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě* (Kroměříž, 1998, 490 s.).

pohledu významné záležitosti – debat o zrušení trestu smrti – projevít úctu říšským poslancům všech politických směrů a národností a s nimi i celé protifeudální a demokratické revoluci.

Diskuse pléna sněmu o trestu smrti probíhaly na konci ledna roku 1849 při jednání o katalogu občanských práv. Většina členů ústavního výboru poslancům navrhovala, aby zrušili trest smrti pro politické delikty. Někteří poslanci o tomto návrhu diskutovali emocionálně, jiní na základě zkušeností z právní, vychovatelské nebo jiné praxe, další s využitím právního, filosofického nebo teologického vzdělání, logických konstrukcí či znalostí historie. Mnohá jejich zdůvodnění nebyla původní, objevila se už ve starších pracech o tomto problému nebo při dřívějších diskusích ve stavovských shromážděních a parlamentech jiných států. Ve svém souhrnu jsou však vystoupení tehdejších poslanců i dnes pozoruhodná. Vždyť před 150 lety ve sněmovním sále kroměřížského zámku zazněly snad všechny relevantní argumenty, objevující se v diskusích o trestu smrti až do současné doby.

I. TREST SMRTI V DOBOVÝCH SOUVISLOSTECH

I.1. CAESARE BECCARIA

Uvažování o trestání vůbec a také o trestu smrti na konci 18. a v 19. století pozitivně ovlivnily především názory Caesare Beccarii (1737–1794), shrnuté v jeho práci *O zločincích a trestech*.² Beccaria se zásadě stavěl proti trestu smrti. V kapitole věnované tomuto problému (kap. 16.)³ mimo jiné dovedl, že člověk nemá za normálních okolností právo usmrtit jiného člověka. K tomu jej opravňují jen dva důvody: případ, kdy některá osoba má za mimořádných okolností (boj za svobodu národa, doba anarchie) i při uvěznění takové kontakty a takovou moc, že samotnou svou existencí ohrožuje veřejnou bezpečnost, tedy i žádoucí společenské uspořádání, a situace, v níž je usmrcení jediným možným způsobem, jak ochránit jiné před spácháním určitého těžkého zločinu. Podle Beccarii trest neovlivňuje chování člověka v první řadě svou intenzitou, ale především bezprostředností a trvalostí pohrůžky, která je s ním spojena. Ne hrozná, avšak pomíjivě divadlo poprav, ne myšlenky na smrt, kterou člověk vidí jen jakoby ve velké dálce, ale stále přítomný příklad uvězněného člověka, zbaveného svobody, poniženého

² Srovnej Beccaria, C.: *Dei delitti e della pene*. 1764 (v německém překladu *Verbrechen und Strafen*. Wien, 1876)

³ Beccaria, C.: *Verbrechen und Strafen*, s. 66–74

jako tažné zvíře a povinného poskytnout satisfakci uražené společnosti, důsledně odstrašují od páchaní zločinů. Trest smrti považoval nejen za zbytečný (alespoň za normálních okolností), ale i za škodlivý příklad brutality. Co si mají prostí lidé myslet, když vidí vzdělaného soudce, velekněze spravedlnosti, jak po zdoluhavém představení s lhostejným klidem pošle člověka na smrt? Námitku, že všechny národy vždycky ukládaly za některá jednání trest smrti, se Beccaria pokusil obrátit ve svůj prospěch, když tvrdil, že „je osudem všech velkých pravd svítit jako lampa v dlouhé temné noci, která nás halí“⁴ a že šťastná doba, kdy tato pravda osvítí vědomí většiny lidí, ještě nenastala.

Caesare Beccaria svou prací oslovil řadu vzdělavců tehdejší doby a přiměl je uvažovat o smyslu trestání i o smyslu trestu smrti. Prostřednictvím vlivných tehdejšího světa se jeho názory přetavily někde ve zmírnění trestní represe, jinde jimi ovlivnění panovníci dokonce trest smrti aspoň na čas zrušili (nejdříve velkovévoda Leopold I. v Toskánsku, pak v roce 1787 jeho bratr Josef II. v habsburské monarchii).

I.2. ZRUŠENÍ TRESTU SMRTI JOSEFEM II.

Josef II. a s ním i někteří lidé z jeho okolí, za něž bych chtěl jmenovat významného právníka a spisovatele Josefa Sonnenfelse (1732–1817, významně se zasadil už za odstranění tortury a v roce 1803 se jako jediný s panovníkových radů postavil proti obnovení trestu smrti v novém zákoníku), byli zcela zřetelně ovlivněni Beccariiovými názory. Zdůrazňovali výchovné působení trestu, zároveň však ještě věřili i v jeho odstrašující vliv. Svědčí o tom skutečnost, že panovník učinil svůj první krok na cestě k odstranění trestu smrti – vydání rezolucí z let 1781 a 1783, jimiž si vyhradil osobní přezkoumání všech rozsudků odsuzujících k nejvyššímu trestu, a tak prakticky vyloučil vykonávání trestu smrti – jako interní záležitost a veřejnost o něm nedal informovat. Už v souvislosti s tímto opatřením císař požadoval v domněnku, že se tím posílí výchovné působení, aby trest smrti nahradily tresty, které by byly „strašnější a citelnější než samotná smrt“.⁵

Jen pro pořádek připomínám, že v době Josefova nástupu na trůn platil v českých a rakouských zemích pověstný tereziánský trestní zákoník (Constitutio criminalis Theresiana), ovšem s tím, že v lednu roku 1776 Marie Terezie pod vlivem

⁴ Tamtéž, s. 73

⁵ Rezoluce z 1. prosince 1781, citováno podle Prušák, J.: Rakouské právo trestní. Díl všeobecný, Praha, 1912, s. 187

Václava Antonína Kounice (1711–1794) výrazně zúžila okruh deliktů, za něž se ukládal trest smrti.

Snaha prosadit nový pohled na ukládání trestů v praxi narážela především na tristní stav rakouského vězeňství. Někteří jinak osvícensky uvažující císařovi úředníci se proto stavěli k úplnému zrušení trestu smrti zdrženlivě. Doporučovali ponechat jej u nejzávažnějších deliktů a zamezit jeho nepřiměřenému používání (tak například odpověděl v roce 1781 na císařův dotaz dvorní rada, spolutvůrce všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 Carl A. Martini).

V nové, Josefově komplexní úpravě trestního práva, považované, jak ostatně ví každý student prvních semestrů právnické fakulty, za zlomový moment ve vývoji trestního práva, protože poprvé vycházela z moderní zásady zákonnosti („nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege“), se prosadila myšlenka zrušení trestu smrti v řádném řízení. Nadále se tedy mohl ukládat jen za mimořádné situace při vyhlášení stanného práva. Vychovávat pachatele i ostatní veřejnost měly nepřiměřeně kruté tresty jako galeje (nucené práce v podobě vlečení válečných lodí po Dunaji), žalář s příkváním, bítí holí, vystavování na pranýři nebo vypalování cejchu. Pachatele, odsouzené za stanného práva k trestu smrti, čekala veřejná poprava. K trestu vlečení lodí, zavedenému už v roce 1783 a zrušenému v roce 1790, bylo odsouzeno kolem 11 000 pachatelů, z nichž 721 zemřelo,⁶ což znamená, že si tento nelidský trest ročně vyžádal dvakrát více životů, než do té doby vykonávané popravy!

Po smrti Josefa II. císař Leopold II. (už o něm víme, že jako toskánský velkovévoda zrušil trest smrti) zmírnil trestní represí odstraněním nejkrutějších trestů, jako např. právě vlečení lodí. Jeho nástupce František I. však zavelel k obratu. Dvorským dekretem z 2. ledna 1795 zavedl v souvislosti s novou úpravou zločinu velezrady pro tento politický delikt znovu trest smrti. A když v následujícím roce spatřil světlo světa nový trestní zákoník, který panovník vydal pro nedávno získané území Západní Haliče (polští kolegové jej zpravidla označují jako Františkánu),⁷ rozšířil se okruh deliktů postihovaných tímto trestem o úkladnou vraždu otce, matky, manžela nebo manželky (§ 119) a o loupežnou vraždu (§ 120).

Nastoupený trend potvrdil i zákoník o zločinech a těžkých přestupcích policejních z roku 1803, česky vydaný v následujícím roce pod názvem *Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky*, který okruh deliktů trestaných smrtí dále rozšířil. Jak uvedl v Kroměříži ve sněmovní dis-

⁶ Srovnej Malý, K.: České právo v minulosti. Praha, 1995, s. 158

⁷ Prušák, J.: Rakouské právo trestní. Díl všeobecný, Praha, 1912, s. 190

kusi poslanec Wildner, v letech 1804–1848 se na základě jeho ustanovení vykonalo kolem 450 poprav, tedy průměrně deset ročně.⁸

I.3. SITUACE VE SVĚTĚ

V polovině 19. století se trest smrti ukládal v naprosté většině států. O jeho přípustnosti a účelnosti se přeli filosofové, teologové, lékaři a pochopitelně i právníci. O trestu smrti se důkladně diskutovalo na jednání stavovských shromáždění v některých německých státech – v roce 1837 v Hannoveru a Sasku, v roce 1838 ve Württembersku, v roce 1839 v Brunšvicku a v roce 1840 v Bádensku a Hessensku–Darmstadtsku. Přetřásal se také v anglickém parlamentu (1840).⁹ Všude zazněly i pádné argumenty pro zrušení trestu smrti, avšak prozatím se jen postupně zužoval okruh deliktů, za něž jej bylo možno uložit. Ve Finsku se od roku 1826 trest smrti vůbec neukládal, byť to zákon umožňoval, a k významnému omezení možnosti ukládat trest smrti došlo ve Francii v roce 1832. V americkém státě Michigan v roce 1847 trest smrti zrušili.¹⁰

Revoluce roku 1848 podnítila další vlnu abolicismu a o zrušení trestu smrti jednalo vedle rakouské Konstituanty také francouzské ústavodárné shromáždění v Paříži, Frankfurtský sněm, pruský sněm v Berlíně a další zastupitelské sbory. Francouzské ústavodárné shromáždění rozhodlo zrušit trest smrti za politické delikty, ve Frankfurtu a v Berlíně chtěli odstranit trest smrti za normálních okolností úplně. Trvalý výsledek však přineslo pouze zrušení trestu smrti v maličkém San Marinu.

I.4. RAKOUSKÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA V ROCE 1848

V roce 1848 v českých zemích stále platil zákoník o zločinech a těžkých přestupcích policejních z roku 1803. Podle vyhlášovacího patentu předepisoval trest smrti pouze při spáchání nejzávažnějších zločinů, které mohou být spáchány jen s úplnou rozvahou a pro svůj zvlášť nebezpečný dopad na veřejnou bezpečnost nebo bezpečnost osob vyžadují náležitou přísnost. Zákonodárce za ně považoval vele-

⁸ Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach stenographischer Aufnahme. Bd. 4, Wien, s. 578

⁹ Tamtéž, s. 571

¹⁰ Prušák, J.: cit. dílo, s. 186

zradu (§ 52 a 53), padělání bankocetlí (tj. bankovek, § 94), jejich rozšiřování po dohodě s padělatelem nebo jiným spoluviníkem (§ 95), vraždu (§ 119), loupežnou vraždu (§ 124) a žhářství spáchané za přitěžujících okolností (§ 148). V případě vyhlášení stanného práva se smrtí trestaly také zločiny vzpoury (§ 66, 67, 504 a 508) a žhářství (§ 505). Pozdější předpisy umožnily trestat smrtí civilní osoby, které spáchaly vojenské trestné činy špionáže a neoprávněného najímání vojska (tento od roku 1821 jen tehdy, byl-li spáchán za války), a také ty, kdo porušili za stanného práva ustanovení protimorového patentu z roku 1805.

V červnu roku 1848 nechal císař otisknout ve Wiener Zeitung vyhlášku ministerstva spravedlnosti, kterou pak převzaly i další oficiální tiskoviny. Na základě ní se prakticky přestal trest smrti vykonávat.

II. O TRESTU SMRTI PŘED STOPADESÁTI LETY

Jak jsem už uvedl, jednání o zrušení trestu smrti byla součástí diskuse o návrhu základních práv rakouských občanů, která měla tvořit součást ústavy. K přípravě ústavního textu poslanci ustavili už na konci července 1848 třicetičlenný ústavní výbor, v němž deset zemí a správních obvodů reprezentovali vždy tři poslanci (z Čech silná sestava F. Palacký, kterého po jeho odchodu z jednání sněmu nahradil právník A. Strobach, A. M. Pinkas a F. L. Rieger, z Moravy a Slezska poslanec za Šternberk J. Feifalík, působící v Brně jako úředník, a advokát F. Hein z Opavy a K. Mayer z Brna). Ústavní výbor si pak na začátku srpna zvolil ze svého středu dvě užší komise, jednu k přípravě textu základních práv a druhou k vypracování zbylých částí ústavy.

V tříčlenné komisi, která ještě v srpnu připravila návrh úpravy základních práv, hrál rozhodující úlohu František Ladislav Rieger (vedle něj v ní působili F. Hein a levicový vídeňský advokát E. Violand). Její původní radikální návrh „uhladil“ ještě ve Vídni ústavní výbor, který zejména zmírnil formulace o suverenitě lidu. Ještě jednou jej projednal v prosinci v Kroměříži. Toto jednání je z našeho pohledu obzvlášť významné, neboť ústavní výbor při něm změnil původní znění druhého odstavce § 6. V něm obsažený návrh na úplné zrušení trestu smrti nahradil větou: „Trest smrti pro politické zločiny je zrušen“. Požadavek úplného zrušení trestu smrti zůstal spolu s formulací: „Trest smrti dopouští se jen na mimovšední vraždu“ (rozuměj vraždu spáchanou za přitěžujících okolností) pouze minoritním větou ústavního výboru.

II.1. DISKUSE A DISKUTUJÍCÍ

Druhé čtení základních práv v plénu říšského sněmu, tedy diskuse o jednotlivých ustanoveních, začala se začátkem roku 1849. O šestém paragrafu, jehož součástí bylo i ustanovení o trestu smrti, se rokovalo od 24. ledna. Zájem o diskusi byl mimořádný, zapsalo se do ní 48 poslanců, někteří se však slova vzdali a nakonec, když se argumenty začaly opakovat, byla na návrh poslance Paula diskuse předčasně ukončena s tím, že každá strana si na závěr zvolila generálního řečníka, který jejím jménem vystoupil před závěrečným vystoupením zpravodaje ústavního výboru. K meritu věci se tedy – včetně zpravodaje ústavního výboru F. L. Riegra – nakonec vyslovilo 15 řečníků.

Z předem avizovaných vystoupení se 26 řečníků přihlásilo s tím, že bude obhajovat navržené znění, 22 chtělo vznášet argumenty proti. Nakonec však bylo těžké odlišit, kdo chce hovořit pro a kdo proti navrženému znění paragrafu, neboť v podstatě nikdo zachování trestu smrti z principu nehájil. Příznačné bylo v tomto ohledu vystoupení poslance Mannheimera, kterého ostatní zastánci návrhu ústavního výboru – tedy návrhu na zrušení trestu smrti pouze pro politické delikty – zmocnili, aby hovořil na závěr diskuse. Hned v úvodu totiž prohlásil, že je pro návrh proto, že navrhuje zrušit trest smrti pro politické delikty, ale zároveň proti němu, protože se omezuje jen na tento případ!

V následujících oddílech budu parafrázovat různé modifikace jednotlivých argumentů a protiargumentů, které zazněly v diskusi. Vystoupení poslanců se nám tak rozpadnou na fragmenty a nově seskládají do škály důvodů pro zrušení nebo pro zachování trestu smrti. Aspoň některé nejpozoruhodnější projevy si však zaslouží připomenout jako celek (bez nároku na úplnost, zejména nebudu připomínat argumenty uvedené v dalších oddílech).

Ráz diskuse významně ovlivnilo emotivní a působivé vystoupení českého poslance Jana Marii Sidona, kněze z Jičína, zapsaného jako řečník proti návrhu. Podivil se v něm, proč ústavní výbor na poslední chvíli změnil původní návrh, předpokládající úplné zrušení trestu smrti, a zdůvodňoval, proč považuje trest smrti za neúčelný, nespravedlivý, nelidský a příčící se křesťanským zásadám. Zpochybil pojem politického zločinu a upozornil, že stát tzv. politické zločince sám fabrikuje. Ostatní poslance trpce rozesmál, když je upozornil, že například pro knížete Metternicha jsou jistě zločinci všichni vůdcové březnové revoluce a že mnozí lidé jistě i je – poslance – pokládají za veřejné škůdce a kdyby měli moc, požadovali by pro ně trest smrti. Skončil plamennou výzvou: „... vyzývám Vás co nejslavnostněji ve jménu humanity, spravedlnosti a křesťanství, ba prosím Vás, zapřísáhám Vás ve

jménu Božím, při všem, co je Vám svaté, co je Vám drahé, prosím, prosím Vás, zrušte trest smrti úplně!“¹¹

Řadu argumentů vznesených proti trestu smrti přesvědčivě odmítal dolnorakouský poslanec Josef Kudler, přestože samotné zrušení trestu smrti plně podporoval. Snažil se však dívat na celý problém střízlivě, s nadhledem a bez předpojatosti. Jak je uvedeno níže, vyvracel argument, že trest smrti překračuje meze nutné obrany, k níž je stát oprávněn, a že stát porušuje slovo dané občanům, i argumenty vznesené pro to, že je nekřesťanský, protiprávní a neúčelný a že neodstrašuje. Pro zrušení trestu smrti se zasazoval proto, že se hlásil k humanímu státu, který pečuje o blaho občanů a s nímž je trestání smrti neslučitelné, a také proto, že považoval zavedení porotních soudů za jisté omezení právní jistoty a že viděl velké nebezpečí justiční vraždy.

Zajímavě hovořil mladý levicový vídeňský lékař Adolf Fischhof, který se snažil zchladit nadšení svých kolegů a upozornit je na nepříznivou politickou situaci, kterou jakoby vůbec nevnímali. Své obavy vyjádřil tím, že neví, zda paragrafy základních práv budou náhrobními kameny s nápisem „Zde odpočívají tužby rakouských národů“, nebo základními kameny budoucí svobody. Upozorňoval, že když na sněmu zruší trest smrti, mohou to podpořit jen silou svých vyslovených a vytištěných slov, zatímco venku se – podpořena tisíci bajonetů – prosazuje Windischgrtzovo úprava, odsuzující politické „zločince“ k oběšení a omilostňující je prachem a olovem. Působivě, i když napadnutelně, pak argumentoval pro zrušení trestu smrti za normální situace mimo jiné tím, že v „oceňování“ jednotlivých deliktů tresty vládl a vládne libovůle, a tak se v různých právních řádech a v různých dobách trest smrti ukládal a ukládá za velmi rozdílné delikty. Ptal se, kdo má pravdu, zda zákonodárce včerejška nebo dneška, zda zákonodárce ve Francii, Anglii nebo Rakousku. Právníků, kteří chtějí trest smrti zachovat, se tázal, jestli vidí mezi jednotlivými zločiny tak hlubokou propast, jaká zeje mezi životem a smrtí. Využil také své profese a připomenul, že nikdo ještě nezná průběh duševních procesů a neví, kde se rodí pocity a co způsobuje, že někdy vyústí do zhoubných činů. „Kymácející se lodička naší ctnosti se často neklidně zhoupne na vlně krve, a když se ta vlna vzedme více, může ztroskotat ctnost samotného Katona“.¹² Řekl, že i kdyby byl nejbystřejším právníkem a největším lékařem a psychologem, netroufal by si rozhodnout, kde končí vnitřní neovladatelné nutkání a kde začíná morální svoboda člověka. V reakci na povzdech Františka Josefa o odcházejících radostech mladého panovníka. V reakci na povzdech Františka Josefa o odcházejících radostech mladosti řekl, že mu poslanci mohou dopřát – rozhodnou-li se pro zrušení

¹¹ Verhandlungen, s. 574

¹² Verhandlungen, s. 639

trestu smrti – vyšší a čistší radost než byly radosti bezstarostného mládí, s nimiž se musel předčasně rozloučit, radost z toho, že obšťastnil milióny svých spoluobčanů.

Z řady ostatních vystoupení se vyčlenila řeč českého poslance Aloise P. Trojana, který se nejvehementněji snažil obhajovat zachování trestu smrti v duchu návrhu ústavního výboru. Hned v úvodu upozornil, že i když bude hovořit proti úplnému zrušení trestu smrti, ohrazuje se proti tomu, aby mu bylo přičítáno, že by chtěl u toho nebo onoho zločinu trest smrti nezbytně uchovat. Proti úplnému zrušení trestu smrti v ústavě především namítal, že v budoucnu může nastat situace, kdy bude přísná represe nezbytná k plnění základního účelu státu – udržení veřejné bezpečnosti. Mnohé výhrady k trestu smrti odmítl s tím, že se dají vztáhnout i na jiné tresty a že nikdo určitě nebude chtít popírat samotné právo státu trestat. Upozornil, že universální recept proti zločinnosti neexistuje – historie zná různé trestní systémy, ale žádný z nich se plně neosvědčil. Zrušení trestu smrti pro čistě politické delikty (tedy ty, které nejsou spojeny s těžkým kriminálním zločinem) zdůvodnil tím, že politický zločinec hájí myšlenku bez ohledu na osobní zájmy, proto u něj trest smrti ztrácí svůj účel, je zbytečnou krutostí a stává se pouze nástrojem msty.

Mistrně promluvil na závěr diskuse zpravodaj ústavního výboru k tomuto paragrafu František Ladislav Rieger. Ač se sám stavěl za úplné zrušení trestu smrti, musel obhajovat návrh ústavního výboru, tedy návrh na zrušení trestu smrti pouze pro politické delikty. Zhostil se svého úkolu se ctí a dokázal při tom – když uváděl důvody, proč zrušit trest smrti pro politické zločiny – uplatnit i svůj názor. Vysvětlil také, že ústavní výbor změnil původní návrh na úplné zrušení trestu smrti prostě proto, že se původní těsná většina při posledním projednávání návrhu základních práv v prosinci 1848 vinou absencí poslanců změnila v menšinu, a tak převážil jiný názor.¹³

II.2. ARGUMENTACE POSLANCŮ

II.2.1. HISTORIE JAKO AMBIVALENTNÍ ARGUMENT

Velmi zajímavá a svým způsobem příznačná byla argumentace opřená o historickou zkušenost. Nejčastěji se vzpomínalo krátké období za vlády Josefa II., kdy byl trest smrti zrušen, ale také zrušení trestu smrti v Toskánsku nebo naopak přísný postih

¹³ Část jeho vystoupení cituje Otto Urban in: 1848–1849. Kroměřížský sněm. Praha, 1998, s. 71–72.

majetkových trestných činů v Anglii, případně doba Velké francouzské revoluce – ta především jako doklad tvrzení, že násilí plodí další násilí. Staré židovské právo použil jako argument proti trestu smrti poslanec Mannheimer. Odpůrci trestu smrti při odvolávání se na zrušení trestu smrti v Rakousku a Toskánsku zdůrazňovali, že se nepromítlo do zvýšení kriminality, jeho zastánci zase na to, že musel být nakonec zase obnoven.

Například poslanec Wildner, profesí advokát, velice oceňoval Josefa II., který zrušil trest smrti přes odpor řady právníků, jak řekl, domnívajících se, že palečnice, skřípec a popravčí meč znamenají pro lidstvo dobro. Zrušení trestu smrti viděl jako zkoušku, ve které Rakousko čestně obstálo, narozdíl od revoluční Francie, která dospěla až k popravě krále. Obnovení trestu smrti považoval za vynucený krok, vyvolaný právě děním ve Francii. Upozornil také na to, že i pak se ukládalo relativně málo trestů smrti a že císař Ferdinand V. v červnu 1848 přikázal trest smrti nevykonávat. Poslanec Fischhof upozornil na argumentaci dvorního rady Josefa Sonnenfelse, který se jako jediný z panovníkových rádců před půl stoletím postavil proti znovuzavedení trestu smrti. Naopak český poslanec Trojan, který hovořil, jak už víme, proti úplnému zrušení trestu smrti, viděl situaci na konci 18. století jinak: akcentoval skutečnost, že císař František I. velice brzy trest smrti obnovil, protože to bylo potřebné.

II.2.2. ÚČEL TRESTU SMRTI

Kroměřížským sněmovním sálem nejčastěji zněly argumenty, dotýkající se účelu trestání, tedy toho, co s hrozbou trestem a s vykonáním trestu spojujeme. Mnozí poslanci prokázali, že jim nejsou cizí dobové teorie o důvodu a účelu trestu.

Odstrašení

Zejména starší trestní teorie preferovaly odstrašení, chápané jako účinná forma generální i individuální prevence. Za nástroj odstrašení považovaly jednak výkon trestu (tradiční teorie zastrášení¹⁴), jednak pohružku trestem (Feuerbachova teorie psychologického donucení¹⁵). Některé trestní teorie sledovaly generální prevenci, tedy chtěly od páchání zločinů odrazovat všechny budoucí potencionální pachatele,

¹⁴ Srovnej např. Gmelin: Grundsätze der Gesetzgebung über Verbrechen und Strafen. 1785

¹⁵ Srovnej např. Feuerbach, L.: Anti-Hobbes, oder über die Grenzen der höchsten Gewalt. 1798
týž: Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des peinlichen Rechts. 1799, 1800

jiné chtěly do budoucna odstranit především trestaného pachatele (Grolman¹⁶). Ústavní výbor nebyl zastáncem žádné z těchto teorií, přesto ale opíral svůj návrh o přesvědčení, že v určitých případech je trest smrti jediným prostředkem schopným odvrátit od páčání zločinů.

Absenci odstrašujícího účinku trestu smrti vzpomínala řada jeho odpůrců. Poslanec Borrosch uváděl, že v Toskánsku se trest smrti třicet let nevykonával a přesto tu zločinů nepřibýlo a naopak že v Anglii se krádeže postihovaly smrtí a přesto se kradlo. Také zrušení trestu smrti Josefem II. a nevykonávání trestu smrti od poloviny roku 1848 nevedlo k nárůstu kriminality. Podle jeho názoru – ale třeba i podle názoru poslance Wildnera – funkci odstrašení daleko lépe plní dlouholeť žalář. To uznával také poslanec Trojan, který však upozorňoval, že výsledky zkvalitnění vězeňství (a také lepšího školství) se nedostaví okamžitě.

Střízlivě uvažující J. Kudler proti tomuto argumentu namítal, že příliš zjednodušuje. Na růst či pokles kriminality působí řada různorodých faktorů a prakticky nelze kvantifikovat, nakolik právě jeden z nich ovlivňuje budoucí vývoj. Podobně poslanec Umlaut konstatoval, že důsledky zrušení trestu smrti ještě nelze prověřit.

Ve sněmovním sále také často zněla slova proti jednomu z hlavních argumentů zastánců trestu smrti, podle něž jsou některé vrstvy obyvatelstva, provincie či celé národy stále na takovém stupni vývoje, že na ně vězení nepůsobí jako dostatečně účinný trest, takže trest smrti je dočasně – než dotyční občané vyspějí – nezbytný. Rieger v závěrečném slově připomínal situaci v Uhrách a existenci krevní msty v Dalmácii. Upozorňoval, že nepoužívání trestu smrti povede jen k tomu, že tu budou lidé ještě více brát spravedlnost do svých rukou. Pochybovač Kudler označil argumentaci o zaostalosti obyvatelstva za pohyb v kruhu: chceme surový a nevzdělaný národ povznést, ale volíme pro to surové prostředky, které však nemohou vést k povznesení, ale zase jen k surovosti a barbarství. Obyvatelstvo se může humanizovat, jen když s ním budeme lidsky zacházet. V tom mu přizvukoval poslanec Hein, který upozornil i na jinou nelogičnost této argumentace: dochází-li u primitivních národů ke zločinům, jsou zpravidla surové a jednoduché, vzešlé z vášnivého impulsu, zatímco u kultivovaných národů jsou častější rafinované, promyšlené zločiny. Které si zaslouží více potrestat? Jistě ty rafinované! A. Fischhof zase dokazoval na statistických datech, že údajně zaostalá Halič, jejímuž nevyspělému obyvatelstvu by se mělo hrozit trestem smrti, nevykazuje větší míru zločinnosti než jiné provincie, ba naopak – výsledky jsou tu velmi příznivé.

Několik poslanců sáhlo i ke starému (Beccariovu) argumentu o známých případech, kdy se účastníci popravky vzápětí po jejím skončení dopustili zločinu. Vyožovali z něj kontraproduktivnost trestu smrti: nejen že neodrazuje, ale působí

¹⁶ Srovnej např. Grolman: Ueber Begründung des Strafrechtes und der Strafgesetzgebung. 1799

jako špatný příklad a má za následek zhrubnutí mravů. Je to násilí, revoluční prostředek, který vede jen k dalším neštěstím a dalším revolucím (Krainski).

Mnozí také upozorňovali, že na potencionální pachatele působí spíše než přisnost trestu jeho neodvratnost a rychlost uložení. Páchá-li zločinec delikt, není to proto, že trest je malý, ale proto, že hrozí jen vzdáleně a nejistě. (Hauschild)

Svaté zanícení pro správnou věc někdy může vést až na zcestí, jak to dokázal právě poslanec Hauschild. V horlení proti odstrašujícímu účinku trestání smrtí se nechal svést ke značně demagogickým úvahám: Protože stále dochází k páčání závažných deliktů, trest smrti neostrašuje a je tedy neúčinný. Kdyby trest smrti odstrašoval, bylo by nejučelnější hrozit smrtí pachatelům všech trestných činů a samotná tato hrozba by musela docílit úplné vymýcení kriminality. Tato zjednodušená, černobílá logika, vyvozující, že hrozba trestem smrti buď odradí od trestné činnosti každého nebo neodstrašuje vůbec, si vysloužila ironickou reakci poslance Trojana. S Hauschildovou logikou dovozoval: Tresty jsou buď účelné nebo ne. Pokud jsou účelné, už hrozba jimi odradí od páčání protiprávných činů. Pak ale nemůžeme mít žádné zločince. Protože však zločinci existují, musíme dojít k závěru, že tresty neodrazují, jsou neúčinné a tedy zbytečné a můžeme je všechny zrušit.

Podobně uvažoval poslanec Kudler, když poukazoval na ostatní tresty, které také nejsou s to plně zabránit porušování zákona, přesto samotné právo státu trestat nikdo nezpochybňuje.

Spravedlivá a nutná odplata

Tradiční argument pro zachování trestu smrti – biblické tvrzení, že smrt lze vyvážit jen smrtí, přičemž takováto spravedlivá odplata smývá zločincovu vinu a je nutná ke kultivování právního cítění obyvatelstva – ve sněmovně vůbec nezazněl. Přesto s názory o vyrovnávacím působení trestu smrti, s touto modernější variantou Chamurappiho „oko za oko, zub za zub“, polemizovala řada poslanců (Sidon, Borrosch, Mannheimer). J. M. Sidon v tom viděl podsouvání pocitu mstivosti státní moci, což považoval za nedůstojné.

Náprava pachatele

Poslanci Sidon, Wildner a Hein v duchu novějších trestních teorií poukazovali na to, že každý trest musí jednak plnit funkci ochrany práv celku a a jednak přispívat

k nápravě jednotlivce. Nabízela se jim proto logicky otázka: jak může zločince napravit poprava?

Generální prevence

Mnohé trestní teorie se opírají o tvrzení, že trest smrti odrazuje potenciální pachatele od páchaní zločinů, tedy působí jako nástroj generální prevence. Poslanci (Hauschild, Pitteri) se v této souvislosti ptali: Co dává státu právo používat člověka, který je sám sobě účelem, jako nástroj k odstrašení jiných? Proč má trpět, snášet krutý, nepřiměřený trest jen proto, že stát neumí jinak zajistit plnění svých úkolů? Možná měl totéž na mysli i poslanec Fischhof, když hovořil o tom, že stát používá své občany jako hnojivo pro pole jiných (srovnej níže).

Nutná obrana

Zastánci trestu smrti obhajovali jeho zachování v omezené míře vedle (dílčí) schopnosti zastrašovat především právem státu na ochranu svých základních zájmů, tedy na jeho použití v mimořádné situaci, kdy jsou tyto zájmy ohroženy, zejména v situaci, opravňující k vyhlášení stanného práva (poslanec Wildner se obával že občané za takových okolností začnou brát právo do svých rukou) nebo při povstání na lodi na širém moři. Chápali jej tedy ne jako trest, ale jako nutnou obranu.

Proti tomu se namítalo, že v případě trestu smrti stát meze nutné obrany překročil, neboť sáhl na nezcizitelné právo člověka. To však zpochybnil J. Kudler tvrzením, že právo na život není nezcizitelným právem. Trestní zákon i mravní zákon umožňují člověku, aby v mezní situaci bránil nejvyšší zájmy i za cenu života útočníka. Kdybychom to neuznali, nemohli bychom nikomu nařídít, aby sloužil ve vojsku, nebo dovolit, aby se přihlásil jako dobrovolník do domobrany.

II.2.3. PROTIPRÁVNOST A NESPRAVEDLNOST TRESTU SMRTI

a) Tvrzení o protiprávnosti trestu smrti se opíralo především o skutečnost, že může postihnout nevinného a nedává možnost nápravy, tedy o problém justiční vraždy. Tento známý a pádný argument vzpomínala řada řečníků. Už první z nich, poslanec Hauschild, vzrušeně prohlásil: „Raději ať zůstanou stovky pachatelů nepotrestány, než abych se stal nevinnou obětí či nabídl svou ruku k tomu, aby byl

můj spoluobčan nevinně odsouzen. Vražda sama o sobě je strašná, avšak nejstrašnější ze všech vražd je vražda justiční“.¹⁷ Poslanec Mannheimer zase rozváděl, že nejvyšším právem koruny je udělování milosti a poprava uplatnění tohoto práva znemožňuje, takže když den ze dne popravíte toho, kdo mohl dostat milost nebo být amnestován, pácháte zločin proti lidskosti.

Jak ale, ptal se Alois P. Trojan, naplnit vlastní smysl státu – zabezpečení právní jistoty – když je něčím jednáním nejen ohrožován, ale přímo odnímán majetek a život nejpoctivějších spoluobčanů? Není to také justiční vražda, když tomu nezabráníme? Stát tu není proto, aby chránil zlo, aby si zlovní mohli cokoli dovolit, ale proto, aby chránil práva svých občanů. Humanita a dobro mají své hranice, za nimiž se mění ve slabost. Buďme humánní, ale ne slabí a neopatrní.

Ústavní výbor argumentoval podobně jako Trojan. Navíc argument o nemožnosti nápravy justičního omylu zpochybnil s tím, že areparabilní jsou i jiné tresty – tomu, kdo si bezdůvodně odseděl deset let v žaláři, je také nikdo nevrátí.

b) Skutečnost, že se stát uložením trestu smrti dopouští nespravedlnosti vůči svým občanům, připomněla také řada poslanců. Podle poslanců Hauschilda a Sidona nepostihuje jen pachatele, ale ještě daleko citelněji celé jeho okolí. Sidon upozornil, že vlastně společensky znemožňuje celou pachatelovu rodinu, a ptal se: „Kam se mají vystěhovat? Na pustý ostrov v oceáně?“¹⁸ Zároveň se zamýšlel, a po něm i další poslanci, jaký podíl viny na pachatelově činu nese stát, jak se do něj promítl špatný stav výchovných zařízení, nedostatek příležitostí pro vzdělávací obyvatele, to, že špatně platí učitele (sic!) atd. Podobně emotivně hovořil poslanec Fischhof. Modeloval situaci, v níž si vymění role soudce a souzený haličský sedlák. Ten se pak ze soudcovského stolce ptá svého soudce, reprezentujícího v lavici obžalovaných stát: „Státe, používáš mne jako hnojivo pro pole jiných, sloužím ti jako terč pro děla a muškety, těžce vydělané feniky ze mne mámiš daněmi a dávkami a co jsi pro nás udělal? Duševně jsi nás zušlechtil? Ne, ... Nechal jsi nás zpustnout v tuposti a nevědomosti ... A pokud si někdo zaslouží zemřít smrtí zločince, jsi to ty!“¹⁹

Proti vývodům o dopadu na pachatelovo okolí se ohradil poslanec Kudler. Upozornil, že na pachatelovu rodinu stejně doléhají i citelné tresty odnětí svobody, s nimiž je také spojena újma na společenské prestiži. Úvahu o možném podílu viny státu na zločinech přijal, ale namítl, že se nedotýká podstaty problému: nelze z ní dovodit, že je trest smrti protiprávní sám o sobě, tedy také tehdy, když stát učiní vše, aby zločinnosti předcházel.

¹⁷ Verhandlungen, s. 563

¹⁸ Verhandlungen, s. 572

¹⁹ Verhandlungen, s. 642

II.2.4. NEKŘESŤANSKÉ JEDNÁNÍ

Kněz Sidon označil trest smrti za nekřesťanský. Ptal se, zda státní moc jedná v souladu s křesťanskou vírou, když posílá na onen svět, tedy před poslední soud, nešťastníky, kteří podle jeho zkušeností z působení ve věznici zpravidla tápou a nejsou před popravou téměř při smyslech. Ptal se také, zda zná skutečnou podstatu trestu smrti se všemi jeho následky a zda ví, jestli zachrání duši popraveného nebo se jeho trest na onom světě ještě zostří.

Jako nejoblíbenější nábožensky podložený argument ve sněmovním sále několikrát zaznělo odvolání na biblické „nezabiješ!“, případně na evangelické „Bůh si nepřeje smrt hříšníka, ale jeho polepšení“ (poslanec Borrosch). Poslanec Krainski si vzal na pomoc koncepci lidských práv a matematiku a vtipně dovozoval: Úkolem státu je chránit a podporovat zájmy občanů. Aby tomuto úkolu dostál, musí být i při volbě prostředků k jeho řešení vzorem zákonnosti, práva a pravdy, aby i jednotlivec podle jeho vzoru stejně vykonával tu částku suverenity, která mu přísluší. Nesmí si tedy především osobovat nic, co mu nepřísluší. Pro jednotlivce platí příkaz „nezabiješ!“, takže právo jednoho člověka na život jiného se rovná nule. Právo státu sestává pouze ze sumy práv, získaných od jeho občanů. Je-li právo jednotlivce na život jiného nulové, musí být nutně také právo státu usmrtit člověka nulové, neboť nemůže být větší než součet na něj přenesených práv – součet samých nul je zase jen nula. Osobuje-li si stát toto právo a usmrcuje člověka, osobuje si božský zákon. Navíc tak činí tím nejnešťastnějším způsobem – veřejně.

Podobně poslanec Sidon konstatoval, že stát, který trestá, aby usmířil uražený majestát zákona, může člověka vyloučit ze společnosti, ale nesmí zničit jeho samotnou existenci. Toto právo mu občané nesvěřili, protože ani nemohli, neboť sami nemají právo disponovat se svým životem. Život je nejvyšší hodnota a rozhodovat o něm je výsadou Nejvyššího. Ani člověk ani stát nesmějí do božího práva zasahovat. „Říká se, že vrah předbílá Boha. Má ale proto, že to dělá vrah, tuto chybu s chladným rozmyslem opakovat také stát?“, ptal se poslanec a sám si odpověděl, že nikdy.

Podle poslance Umlauta se trest, který ničí samotnou lidskou existenci, nehodí do systému etického světového názoru, protože si necení lidské důstojnosti a nedbá svatosti a neporušitelnosti lidské existence.

Označení trestu smrti za nekřesťanské jednání odmítl poslanec Kudler. Prohlásil, že se zastánci trestu smrti odvolávají na Starý zákon, zatímco jeho odpůrci nacházejí své argumenty v Novém zákoně. Jedni i druhí si tedy nekorektně vybírají jen to, co se jim hodí.

Právo státu sáhnout na život občana zdůvodňoval Riegrovými ústy ústavní

výbor. Vycházel z toho, že účelem státu je chránit občany. Má-li stát takovýto účel, musí mít též právo volit si prostředky k jeho dosažení. Považuje-li tedy trest smrti za nezbytný k dosažení svého účelu, má právo jej použít.

II.2.5. PŘIROZENOPRÁVNÍ ARGUMENTACE

a) S přirozenoprávní argumentací jsme se setkali už v předchozích odstavcích. Poslanci (Krainski, Wildner a d.) často tvrdili, že hrozbou trestem smrti a jeho ukládáním stát zasahuje do nezadatelného práva každého jedince na vlastní existenci. Poslanec Wildner, když vypočítával čtyři hlavní důvody, které jej vedou k odmítnutí trestu smrti, uvedl tuto skutečnost na prvním místě (a doplnil – opět se zjevným přirozenoprávním viděním – porušení slova daného státem občanům, že je bude chránit, neplnění převýchovné funkce, kterou by měl každý trest plnit, a porušení principu rovnosti v případě, že by byl trest zrušen jen pro politické delikty). Trest, který ruší lidskou existenci, hlásal poslanec Umlaut, se nehodí do systému etického světového názoru a musí jej odmítnout materialisté i idealisté. Poslanec Fischhof přesvědčoval své kolegy, že život je posvěcený majetek, na který stát nemá žádné právo, naopak je povinnen tento majetek chránit. Přitom však se žádným jiným statkem nenakládá tak svévolně jako s tímto, který, je-li jednou uloupen, už nikdy nemůže být vrácen.

b) O přirozenoprávní koncepci se opíralo také již zmíněné tvrzení poslance Wildnera, že stát porušil slovo, které dal svým občanům při formování státu. Když od nich na základě společenské smlouvy přebíral část jejich suverenity, zavázal se mimo jiné, že bude chránit jejich život.

Tato na první pohled přesvědčivá tvrzení – přesvědčivá přinejmenším pro zastánce přirozenoprávní koncepce – zpochybnil poslanec Kudler. Upozornil, že stejně tak je nezadatelným právem každého občana, které má stát chránit, jeho osobní svoboda, které člověka zbavuje trest žaláře a vězení. „Máme tedy považovat za bezprávní také použití trestu odnětí svobody?“²⁰ ptal se sugestivně. Dodejme, že podobně mohl hovořit i o vlastnictví, do kterého zase zasahuje trest konfiskace majetku a peněžité tresty.

²⁰ Verhandlungen, s. 592

II.2.6. DALŠÍ ARGUMENTY PROTI TRESTU SMRTI

a) Každý trest by měl respektovat důstojnost člověka. Skutečnost, že se pachatel prohřešuje proti státům chráněným zájmům, je v tomto ohledu irelevantní. Trest smrti jej však posílá pod sekeru jako nějaké jatečné zvíře (Hauschild). Lepší pro pozvednutí lidské důstojnosti by bylo dát člověku čas, aby se polepšil (Wildner).

Existují spolky, připomínal J. M. Sidon, které chrání zvířata proti nelidskému zacházení. Chráníme-li zvířata, tím spíše by neměla být pošlapávána čest člověka a člověk by neměl být vystavován takovým trestům, které snižují jeho důstojnost, to znamená nejen trestu smrti, ale také dalším zneucňujícím trestům (trestu žaláře v železech, konfiskace veškerého jmění, zbavení občanských práv).

b) Hned několik poslanců tvrdilo, že trest smrti patří k překonané minulosti, „k temným stoletím, v nichž bylo zvlčilé pokolení ochotno dodržovat zákony jen pod tlakem zjevné hrozby“ (Hauschild). Poslanec Mannheimer ocenil, že v diskusi nikdo nehájil názor, že trest smrti je nezbytně nutný k ochraně státu a práva, protože stejně kdysi mnozí obhajovali torturu. Poslanec Umlaut prohlásil, že zrušením trestu smrti se dostaneme na humanitní stanovisko, což je stanovisko tohoto (tedy devatenáctého) století.

Mnozí – i ústavní výbor – naopak poukazovali na skutečnost, že žádný z velkých států dosud trest smrti úplně nezrušil. Poslanec Kudler připomněl Německo, kde se už dříve o zrušení trestu smrti diskutovalo a kde se nyní frankfurtské shromáždění rozhodlo nezrušit trest smrti úplně, avšak omezilo jeho použití jen na určité, zcela nezbytné případy (válka, vzpoura na lodi).²¹ Víc ani nemůže žádný odpovědný státník žádat; uzavíral Kudler. Jiní připomínali nedávné zrušení trestu smrti jen pro politické delikty ve Francii. Apelem na národní hrdost těmto připomínkám oponoval poslanec Fischhof: Musí být správné jen to, co přichází z ciziny? Musí mít jen Angličané a Francouzi propachtovány všechny velké myšlenky a objevy? A s poukazem na skutečnost, že tvůrci návrh základních práv opsali ze starších vzorů (i když se to snažili obratně zakrýt), tedy – zmírníme jeho slova – že se nechali silně inspirovat francouzským, belgickým a německým vzorem, se nakonec ptal: Proč nechceme aspoň jeden paragraf sepsat mocnějším, jasnějším, originálním rakouským stylem?

c) Mnozí poslanci (například Trummer) tvrdili, že si trest smrti nepřeje obyva-

²¹ Ustanovení § 139 ústavy schválené Frakfurtským sněmem znělo: „Trest smrti se ruší s výjimkou situací, kdy to předepisuje válečné právo nebo přípouští námořní právo v případě vzpoury“. Přijetí prakticky shodného znění prosazoval v diskusi kroměřížský poslanec Trummer. K němu se připojil i poslanec Mannheimer, který měl hájit návrh ústavního výboru.

telstvo monarchie. Svěrázným způsobem se na veřejné mínění odvolával poslanec F. Hein. Vrátil se k problému, který mu byl blízký – k zrušení šlechtického stavu (byl zpravodajem ústavního výboru k § 3, který o tomto problému pojednával). Řekl, že hlavním důvodem uváděným pro zrušení šlechtického stavu byl tlak veřejného mínění. Ale veřejné mínění si přeje i zrušení jiného stavu – katů!

V rozporu s tím F.L. Rieger, když tlumočil stanovisko ústavního výboru, tvrdil, že národy požadují zachování trestu smrti a že by si jeho zrušení vysvětlovaly jako falešnou sentimentalitu, a poslanec Trojan konstatoval, že dosavadní užívání trestu smrti není v rozporu právním cítěním obyvateľstva.

Ani jedna strana své tvrzení nepodložila žádnými argumenty, ani argumenty nezpochybnila opačný názor. Závěry pozdějších průzkumů veřejného mínění, které zpravidla ukazují, že obyvateľstvo volá po přísnějším postihu, svědčí spíše pro názor ústavního výboru a A. P. Trojana.

II.2.7. ROZHODOVÁNÍ POROTNÍCH SOUDŮ

Zvláštní poznámku si zasluhují zmínky o porotních soudech. Z několika poslaneckých proslavů byla cítit jistá rezervovanost k této nově zaváděné instituci. Už jsem vzpomínal výhradu poslance Kudlera. Poslanec Wildner se s odvoláním na zkušenosti z jiných zemí obával, že porotci budou mít z obavy, aby nezavinili cizí bezdůvodnou smrt, tendenci klonit se k výroku „nevinný“. V podobném duchu hovořil i F.L. Rieger.

Svým způsobem se porotních soudů zastal poslanec Hein, když pro případ, že neprojde návrh na úplné zrušení trestu smrti, požadoval porotní rozhodování a při něm – právě a jen pro uložení trestu smrti, nikoliv pro rozhodnutí o vině – jednomyslnost všech porotců. Viděl v tom jakýsi most k tomu, aby lid prostřednictvím svých reprezentantů – porotců – faktickou cestou postupně trest smrti odstranil. Proti tomu se postavil v závěrečném vystoupení zpravodaj ústavního výboru Rieger: je nedůstojné, aby zákonodárce dosahoval nějakého cíle oklikou, chce-li něčeho docílit, měl by to říci přímo.

II.2.8. ZRUŠIT, ALE NE HNED

Prakticky všichni, kdo v diskusi podpořili návrh ústavního výboru, jej hájili tím, že momentálně není pro úplné zrušení trestu smrti vhodná doba – buď pro nepřipravenost státu (neutěšený stav vězeňství) nebo pro nevyspělost obyvательства.

Tento argument můžeme bez rozpaků označit za evergreen v obhajování stávající trestní praxe. Používal se k obhajobě mučení při výslechu, tělesných trestů i trestu smrti. Konečně i mnohým z nás se v roce 1990, kdy prudce vzrostla kriminalita a vězeňství se potýkalo s řadou problémů, nezdála být vhodná doba pro zrušení trestu smrti.

II.2.9. ZRUŠENÍ TRESTU SMRTI POUZE PRO POLITICKÉ ZLOČINY

Návrh ústavního výboru hájili poslanci především zvýrazňováním rozdílu mezi běžným a politickým zločincem. Trojan považoval běžné zločince za egoisty, politické zločince naopak za altruistické obhájce určité myšlenky. Poslanec Machalski viděl politické provinilce jako velké muže, kteří předběhli svou dobu, nebo jako utopistické snílky. Ani jedny ani druhé by stát neměl usmrcovat.

Jako námitka proti zrušení trestu smrti pouze pro politické zločiny několikrát zaznělo, že pojem politického zločinu není přesně specifikován a že se politické delikty často prolínají s delikty kriminálními. Použil ji například poslanec Kudler, který navíc upozornil, že politické delikty je třeba vždy posuzovat podle stavu společnosti, v níž k nim došlo, a podle motivů, které k nim vedly. Co jsou politické zločiny a co politické činnosti?, ptal se poslanec Fischhof. Neurčitost a elasticitu politických zločinů zdůraznil též poslanec Mannheimer. Nevyzpytatelnost přízně okamžiku a dějin dokladoval rčením starých Římanů, podle nějž z Kapitoly na Tarpejskou skálu je jen krok.²² Zachování trestu smrti pro politické zločiny považoval v době změn a pohybů, kdy heslo dokáže vést do boje celé národy, protože s ním spojují svou budoucnost (a co je pro národ více než jeho budoucnost!), za nebezpečný experiment, ohrožující především mladé lidi, schopné nadchnout se – někdy i pomýleně a přehnaně – pro vznešené ideály.

Zpravodaj Rieger v reakci na zdůrazňování nejasnosti a mnohoznačnosti pojmu politický delikt řekl, že všichni mají v podstatě stejnou představu o politických zločinech jako zločinech namířených proti uspořádání státu a že přesněji je specifikuje pozdější zákonodárství.

²² Svržením z Tarpejské skály se v Římě trestala nejtěžší crimina, tj. veřejnoprávní delikty.

Proti zrušení trestu smrti jen pro politické zločiny argumentoval i poslanec F. Hein, který hovořil o nedůslednosti ústavního výboru, když chce zrušit trest smrti jen částečně. Podobného rázu byl poukaz na porušení rovnosti občanů v případě zrušení trestu smrti pro politické zločiny (Wildner). Poslanci vyvozovali, že zruší-li se trest smrti pro politické zločince, musí se – v zájmu rovnosti – zrušit i pro všechny ostatní. Navíc zatímco obyčejné kriminální zločiny ohrožují jen život, zdraví a majetek jednotlivce, ohrožují politické zločiny celou společnost, celý státní organismus (Umlaut). Jsou tedy ještě nebezpečnější než obecná kriminalita, a tak vzniká neodůvodněná disproporce v trestání obou skupin.

I k těmto tvrzením zaujal v závěrečném prosluvu stanovisko F.L. Rieger a nelze než před ním smeknout klobouk. Nejdříve na konkrétních příkladech zpochybnil požadavek trestat politické zločince přísněji než kriminální (Charlotte Cordayová a travička Lafargeová, Brutus a vrah Cartouche) a pak upozornil, že při souzení kriminálních zločinů vystupuje stát reprezentovaný soudcem jako nestranný arbitr, zatímco při souzení politických deliktů je sám zainteresovanou stranou, tedy vystupuje jako soudce ve své vlastní věci. Jeho líčení negativ politických procesů se změnilo v působivou politickou řeč, za kterou sklídl velký potlesk. „Krev politických odpůrců není ta správná malta, ze které by měl být postaven nový stát,“ prohlásil mimo jiné, „a šibenice nejsou správné pilíře k tomu, aby podepřely hroustící se starý.“²³

I ti, kdo připouštěli odstrašující působení trestu smrti, rozlišovali a zdůrazňovali, že v případě politických zločinů tato hrozba nepůsobí.

II.3. VYHRANÁ BITVA, PROHRANÁ VÁLKA

Po takovéto diskusi jistě nepřekvapí, že se poslanci odvrátili od návrhu ústavního výboru a podpořili minoritní votum ve znění: „Trest smrti se ruší.“ Novou podobu druhého odstavce původně šestého paragrafu (který se v konečné verzi textu základních práv²⁴ stal § 4) podpořilo v hlasování, ke kterému došlo 29. ledna, 197 poslanců, zatímco 106 se postavilo proti.

Další osud tohoto paragrafu, návrhu základních práv, ústavy i celého říšského sněmu se však poslancům zcela vymkl z rukou. Už dva dny před ukončením jednání o zrušení trestu smrti přinesly frankfurtské noviny – prozatím – falešnou správu

²³ Verhandlungen, s. 653

²⁴ Text in Quellenbuch zur österreichischen Verfassungsgeschichte (1848–1918). Sest. W. Brauner, Wien, 1985, s. 10–12

o rozpuštění sněmu.²⁵ Za měsíc však už skutečně padlo rozhodnutí a 7. března 1849 vtáhlo do kroměřížského zámku vojsko. Neoabsolutismus si otevřel prvé dveře.

Nově koncipovaný katalog základních práv občanů, mezitím vydaný spolu se Stadionovou ústavou, o trestu smrti pomíchel. Nový trestní zákoník z roku 1852 v podstatě převzal rozsah ukládání trestu smrti z trestního zákoníku z roku 1803. Mezi odbornou veřejností převládá názor, že stát má právo používat trest smrti. Autoři nakonec neschválili novely trestního zákona, připravené v roce 1909²⁶, proto chtěli trest smrti ponechat, ale připravovali jeho omezení jen na zločiny velezrady a vraždy.²⁷

III. PO PĚTASEDMDESÁTI LETECH ...

Po uplynutí tří čtvrtin století se už habsburská monarchie stala historií a nahradila ji Československá republika, která se vehementně hlásila k demokratickým a humanistickým ideálům. Její uctívaný prezident, známý svým humanistickým smýšlením a ztělesňující nové poměry, v neurovnané vnitropolitické situaci právě podepsal první rozsudky smrti, uložené podle recipovaného rakouského trestního zákona.²⁸ Na začátku roku 1923, tedy 75 let po vypuknutí revoluce, která zrodila

²⁵ Spáčil, J.: Veškerá moc ve státě vychází z lidu. Kronika o kroměřížském sněmu 1848–1849. Kroměříž, 1948, s. 164.

²⁶ Ve slovníkovém hesle Trest smrti (Veselý, F.X.: Všeobecný slovník právní. Díl V., Praha, 1899, s. 99) k tomu na přelomu století autor napsal: „... vyvinul se v tomto směru živý boj na poli vědeckém, jehož výsledkem jest přesvědčení, že právo státu vysloviti a vykonati tento trest nepopíratelně přísluší, poněvadž není vůbec práva, které by před státem existovalo a jej zavazovalo a poněvadž naopak veškeré právo teprve ve společnosti, především ve státě vzniká a právo státní má svoji mez toliko ideální v účelu státu a na venek v právu států vedle něho existujících“.

²⁷ Prušák, J.: cit. dílo, s. 190.

²⁸ Ze zprostředkovaných svědectví se zdá, že se Masarykův názor na trest smrti měnil. Robert Fico (Fico, R.: Trest smrti. Bratislava, 1998, s. 15–16) uvádí jeho vyjádření, v němž se staví za trest smrti jako za spravedlivou odplatu za zničení cizího života a očekává, že s rozvojem vzdělanosti a mravnosti jej bude možno zrušit. V práci O trestu smrti. Anketa. Sest. E. Chalupný a O. Kypr, Praha, 1923, s. 9 uvádějí sestavovatelé jako dokument z Masarykova archívu zápis prof. B. Kučery z Masarykova filosofického semináře z roku 1895, kde měl T. G. Masaryk v debatě o Dostojevského Zločinu a trestu mj. prohlásit: „Popravy jsou nejděbešnější druhy zabítí, poněvadž schvalují je lidé vládnoucí s úplným klidem a rozmyslem, s dostatečnou lhostou pro udělení milosti, pod ochranou bodáků. Jsou to nejsurovější zbytky středověké inkvizice.“ (Mimochodem podobně argumentoval v Kroměříži poslanec Sidon)

i Kroměřížský sněm, zemřeli první „českoslovenští“ popravení. Paradox? Ano, ale tak už to v životě a v politice chodí.

Kruté divadlo poprav vyburcovalo skutečně i konjunkturální odpůrce trestu smrti. A našlo se jich nemálo. Právo lidu z 26. dubna 1923 požadovalo vypsání lidového hlasování o trestu smrti. „Pilný“ návrh na jeho zrušení bez úspěchu zazněl z úst německého sociálního demokrata Hillebranda v parlamentu. Další aktivitou se stala reprezentativní anketa, do níž se zapojila více než třicítka respondentů z řad poslanců, vysokých státních úředníků, soudců, advokátů, vysokoškolských učitelů, spisovatelů a dalších zainteresovaných osob, jejichž odpovědi pořadatelé vydali tiskem.²⁹ Mezi otištěnými příspěvky jen šest obhajovalo zachování trestu smrti, autoři ostatních požadovali jeho zrušení.

Argumenty pro odstranění trestu smrti představovaly v podstatě variace důvodů, pronášených v Kroměříži (nelidskost, nespravedlnost, nenapravitelnost důsledků nesprávného rozhodnutí, neplnění účelu trestu, zejm. nedocílení nápravy odsouzeného, chybnost hlavních argumentů pro trest smrti atp.). Čím argumentovali jeho zastánci? Tři viděli hlavní důvod v nezralosti poměrů (kulturní a mravní nevypěstlost, důsledek války) a v dané době s ním spojovali především nezbytné odstrašení.³⁰ Jeho odstranění tedy přímo nevyklučovali, ale spojovali je se stabilizačními poměry a s posílením mravnosti ve společnosti. Trvalou opodstatněnost trestu smrti tak vlastně hájili jen tři respondenti, shodou okolností politikové: Agrárníký senátor O. Hrejsa nesouhlasil s úplným odstraněním trestu smrti, protože (jak jinými slovy zaznělo i v Kroměříži) „po odstranění trestu smrti za vraždu vrátilo by se lidstvo během času zase ku krevní mstě“.³¹ Požadoval však jeho uvážlivé užívání jen v mimořádných dobách. Za nenahraditelnou výstrahu zlým živlům jej ve svém úsečném vyjádření označil nelibostný poslanec za agrární stranu dr. J.O. Kubíček (doživotní žalář „svádí zlá individua k touze po doživotním zaopatření se vším pohodlím hypermilosrdné společnosti“). Senátor za lidovou stranu dr. A. Procházka jej chápal jako nástroj nutné obrany a prostředek generální prevence.

Zdálo se tedy, že zrušení trestu smrti je jen otázkou času. Tím spíše, že „Zatímní návrh obecné části trestního zákona“, vypracovaný v roce 1921 v rámci úsilí o unifikaci a modernizaci československého práva, s trestem smrti zásadě nepočítal (měl se ukládat jen v případě, že se vězeň odsouzený k doživotnímu žaláři dopustil znovu zločinu, trestaného doživotním žalářem). Práce na rekodifi-

²⁹ Srovnej záznam ankety O trestu smrti, citovaný v předchozím odkazu.

³⁰ Srovnej příspěvky rady vrchního zemského soudu D. Dlabače, čtyř soudců okresního soudu z Moravské Ostravy a prvního státního zástupce L. Vožického in: O trestu mrti, s. 41–43, 133, 180–181.

³¹ O trestu smrti, s. 46.

kaci a unifikaci trestního práva ovšem vážly a do rozbití republiky se je nepodařilo dokončit.

IV. ... A V ROCE 150. VÝROČÍ

V roce 150. výročí je trest smrti v České republice minulostí. Jak je všeobecně známo, poslanci Federálního shromáždění jej zrušili v polistopadové euforii v rámci novelizace trestního zákona (zákon č. 175 Sb., schválený 2. května 1990, jímž se novelizoval trestní zákon č. 140/1961 Sb.). Důvodová zpráva opírala návrh na zrušení trestu smrti o jeho zrušení nebo nevykonávání v řadě zemí světa, o přesvědčení o jeho nehumánnosti, absolutnosti a nenapravitelnosti a o neprokázání odstrašujícího účinku tohoto trestu. Stejně argumenty pak opakovali i diskutující. V parlamentu odůvodňoval návrh novelizace trestněprávních předpisů (spolu s novelou trestního zákona se projednávaly novely trestního řádu a zákona o výkonu trestu odnětí svobody) generální prokurátor T. Böhm. Do diskuse se předem přihlásilo šest poslanců, z nichž se čtyři vyjádřili i ke zrušení trestu smrti. Z dalších diskutujících o něm krátce hovořili ještě další dva. Všichni účastníci rozpravy se prohlásili za zastánce zrušení trestu smrti, poslanci E. Mandler a B. Doležal však žádali, aby o jeho zrušení jednal až řádně zvolený parlament, a poslanec M. Jansta v souladu s důvodovou zprávou a vystoupením generálního prokurátora zdůrazňoval, že jde jen o zrušení na zkoušku.

Deník Práce, když informoval o projednávání novely trestněprávních předpisů 2. května 1990, psal o „obsáhlé více než dvouhodinové rozpravě“.³² Jak by asi označil několikadenní diskuse poslanců říšského sněmu z roku 1849? A jak by se na diskuse v Kroměříži díval prezident republiky, který prozatímní federální parlament, vzniklý „revoluční“ cestou a nejistý si sám sebou, na začátku roku 1990 popostrčil, když na jeho adresu veřejně prohlásil, že napsat příslušnou novelu trestního zákona by trvalo dvacet vteřin a schválení by se dalo stihnout za jeden den?

V důvodové zprávě se uvádělo, že si podle průzkumů většina občanů zrušení trestu smrti nepřeje. Námitky veřejnosti se měly podle znění zprávy odvracet tím, že novela je řešením dočasným a po přijetí ústavy se v rámci nové koncepce trestního zákona znovu posoudí (zrušení na přechodnou dobu navrhla pražská Právnická fakulta). O prozatímnosti schvalovaného rozhodnutí hovořil i T. Böhm, který si zároveň – nepříliš úspěšně – zaprorokoval: „... som presvedčený, že po

³² Práce, 3. května 1990, č. 103, s. 2

piatich rokoch rozvoja demokracie už len málokoho napadne znovu otvárať otázku drastického a nehumánneho trestu, akým je trest smrti“.³³

S dočasností je však v našich zeměpisných šířkách potíže. Už necelý rok po zrušení trestu smrti potvrdila jeho nepřipustnost Listina základních práv a svobod. Při vstupu do Rady Evropy Československo podepsalo – aniž by nutně muselo – spolu s Evropskou úmluvou o lidských právech také Šestý dodatkový protokol k ní (21. února 1991), který zavazuje smluvní strany neukládat trest smrti v mírové době a je samostatně prakticky nevyvoditelný. Případné obnovení trestu smrti by tedy vyžadovalo nejen změnit Listinu základních práv a svobod, ale bylo by spojeno též s obrovskými mezinárodněpolitickými problémy.

Nejméně pro nejbližší budoucnost tedy bylo a je v podstatě bezpředmětné o obnovení trestu smrti reálně diskutovat. Přesto se diskutovalo a diskutuje. Nejkrutější excesy – jako například počínání surového vraha Ladislava Winkelbauera nebo nájemné vraždy v mafiánském prostředí – našly odezvu u široké veřejnosti i u veřejných činitelů. A nešlo jen o čistě populistické kampaně typu republikánské agitace pro petici za znovuoobnovení trestu smrti nebo placené inzerce ČMUS v tisku, směřující k vypsání referenda za jeho zavedení, z konce roku 1995. Vzpomeňme si na některá stanoviska. V poslední televizní Debatě roku 1996 konstatoval kardinál M. Vlk, že „církve v zásadě souhlasí s tím, že se společnost může bránit i tím nejkrajnějším způsobem, to jest i trestem smrti“.³⁴ Někdejší policejní prezident O. Tomášek „soukromě“ vydával trest smrti za legitimní mstu ze strany společnosti. O jeho potřebnosti byli přesvědčeni i vrchní státní zástupce L. Grygárek a soudce Nejvyššího soudu Z. Sovák, kteří si však uvědomovali praktickou nerealizovatelnost tohoto požadavku (vše opět v televizní Debatě). Stejně stanovisko v tisku vyslovil sexuolog a poslanec za ODS Jaroslav Zvěřina. Znovuzavedení trestu smrti považoval „za logický článek v celé paletě trestních sankcí. Vždyť státní autoritu vždy tvoří král, kat a blázen.“³⁵ Ivan Pilip, tehdy ministr školství, řekl v rozhovoru pro Právo, že v krizových chvílích nelze trest smrti vyloučit. Tvrdou represi včetně trestu smrti tradičně požaduje veřejnost.³⁶ V tisku dokonce dostal prostor čtenář, podle nějž kruté tresty středověku „možná Evropu zachránily kdysi

³³ Zpráva o 28. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů. I. část (2., 3., 4. a 5. května 1990), s. 28

³⁴ Citováno podle Kardinál Vlk pro trest smrti. In: Právo, 30. prosince 1996, č. 303, s. 1

³⁵ Proč republikáni neprosadí trest smrti. In: Právo, 17. prosince 1996, č. 295, s. 19

³⁶ Například podle průzkumu veřejného mínění na začátku roku 1994 si zavedení trestu smrti přálo 76% respondentů. Je třeba říci, že tento jev má obecnější charakter. Jen pro srovnání: podle průzkumu provedeného letos v srpnu ve SRN se více než 54% respondentů vyslovilo za obnovení trestu smrti pro obzvlášť těžké zločiny. (Srov. Němci žádají opět trest smrti. In: Právo, 15. srpna 1998, č. 190, s. 8)

před přeměnou v africkou džungli" a „měly i další nesporné výhody (kromě úspor za stravu a pobyt delikventů). Znemožnily chov mladých lotrat.“³⁷

Prostě: „Starý démon trestu smrti opět vypuštěn“,³⁸ jak napsal do názvu svého článku v Mladé frontě Dnes v roce 1995 student práv L. Lisse, přesvědčený o tom, že je vědecky a statisticky dokázáno, že trest smrti neodstrašuje. S jeho mladistvým rasantním tvrzením, že přes argumentaci strachem o vlastní bezpečnost a o bezpečnost dětí je hlavním důvodem volání po trestu smrti politický kalkul, využívající toho, že „skrytý hyenismus a touha po odplatě jsou zakódovány v našich genech hlouběji, než jsme si ochotni přiznat“ a že argumentace zastánců trestu smrti je primitivní, nemohu souhlasit. Jistě, mnozí spojují s periodickými kampaněmi politické cíle (o významu politického faktoru se ještě zmíním), ale obava o vlastní bezpečnost a námitky, že všestranně kritizované vězeňství není na tuto změnu připraveno nebo že v některých případech hrozí nebezpečí braní spravedlnosti do vlastních rukou, jsou jistě relevantní. Navíc přesvědčivě statisticky dokázat, že trest smrti nemá odstrašující účinek (ale stejně tak, že jej má), podle mého názoru vzhledem k nízkému počtu případů a obrovskému množství faktorů, které kriminalitu ovlivňují, nelze.³⁹ A je tu minimálně ještě jeden problém: čím trest smrti nahradit? Odsouzení k doživotnímu vězení sice dává šanci napravit možný – v praxi posledních let však velmi nepravděpodobný – justiční omyl, ale jinak jsou s jeho výkonem spojeny podobně vážné problémy jako s trestem smrti.⁴⁰

Přes všechny výhrady ke způsobu argumentace je třeba v tom hlavním dát L. Lissemu zapravdu. Je dobře, že byl trest smrti zrušen a že je velmi obtížné jej obnovit. Problém je jen v tom, že tento závěr nedokážeme opřít o jediný exaktně prokazatelný a nezvratitelný argument, takže je stejně snadno napadnutelný jako tvrzení zastánců trestu smrti. Domnívám se však, že do společnosti, založené na úctě k člověku, trest smrti skutečně nepatří, že si naše společnost stále ještě nemůže jako Pilát umýt ruce a odmítat svůj podíl na závažné kriminalitě, že spravedlnost nelze redukovat na zásadu „oko za oko, zub za zub“, že samotná smrt vlastně trestem není (je jím pouze to, jak dotyčný prožívá okamžiky před ní, a to je velmi individuální, jako je individuální prožívání jiných trestů, jejichž intenzitu však lze diferencovat), že krutost státu stimuluje krutost jednotlivců a že při rozhodování, zda si dotyčný zaslouží trest nebo léčení, stále neznáme dosta-

³⁷ Spravedlnost přichází pozdě. In: Český týdeník, 14.–18. dubna 1995, č. 30, s. 6

³⁸ MF Dnes, 25. září 1995, č. 224, s. 6

³⁹ Koresponduje to i s názorem R. Fica, který se zabýval nejnovějšími průzkumy působení trestu smrti v Československu i ve světě srov. Fico, R.: Trest smrti. Bratislava, 1998, s. 54 an. a 83 an.

⁴⁰ K tomu srovnej např. Jeschek, H.–H., Trifteter, O.: Ist die lebenslange Freiheitsstrafe verfassungswidrig? Baden–Baden, 1978, Kalvodová, V.: Trest odnětí svobody na doživotí. Brno, 1995.

tečně jasně určitelnou hranici. A ač pro to nejsou jednoznačné přímé důkazy, jak si myslí kolega Lisse, jsem také přesvědčen, že trest smrti skutečně neodstrašuje potencionální pachatele (většina nejtežších trestných činů je spáchána v afektu, ale ani ten, kdo osnuje např. vraždu, s hrozícím trestem zpravidla nekalkuluje), resp. že nepůsobí více než obava z kteréhokoliv jiného trestu (podvědomě jistý strach z trestu jistě existuje, ale zvyšuje jej spíše než míra krutosti vědomí jeho neodvratitelnosti). Nakonec bych chtěl ještě upozornit, že i když je pravděpodobnost justičního omylu v případě uložení trestu smrti dnes opravdu minimální, zcela jej stále vyloučit nelze. A pak nezbývá, než opakovat stopadesát let stará slova poslance Hauschilda: „Vražda sama o sobě je strašná, avšak nejstrašnější ze všech vražd je vražda justiční“.⁴¹

Zrušení trestu smrti bylo nepochybně politickým rozhodnutím. Mělo být signálem, že se nový režim distancuje od starých praktik a hlásí se k standardům Evropských společenství. Nepředcházela mu hlubší odborná diskuse,⁴² hlavním uváděným důvodem byla morální nepřipustnost trestu smrti, zdůvodnění byla ve směs emotivní, vágní a nepodložená argumenty.⁴³ Navíc přišlo v obzvlášť nevhodnou dobu, kdy prudce rostla zločinnost. Skvělého sloupkaře a odpůrce trestu smrti Jiřího Hanáka přimělo zmiňované prezidentovo naléhání na poslance Federálního shromáždění, aby se pohotově a oprávněně ptal: „Chce většina poslanců tento trest zrušit? Chce jej zrušit skutečně většina jejich voličů? Ptal se jich někdo na to? Konala se diskuse o tomto problému? Stačí k jeho zrušení vůle pana prezidenta, nebo má k tomu co říci i sedm, osm miliónů voličů? Má stejný názor jako pan prezident i matka, jejíž dítě bylo zavražděno?“⁴⁴ Ale ptejme se zase my: Mohlo jít o jiné než politické rozhodnutí a přinesla by diskuse něco nového?

Debaty poslanců památného říšského sněmu jasně ukazují na složitost celého problému a na zpochybnitelnost jednotlivých tvrzení. Dovolují si tvrdit, že se ani později žádné nové, průkaznější argumenty neobjevily. Proto by zřejmě i v roce

⁴¹ Verhandlungen, s. 563

⁴² Přímou v parlamentní diskusi 2. května 1990 po ní volal tehdejší poslanec E. Mandler.

⁴³ Jen pro ilustraci: T. Böhm v rozporu se skutečností tvrdil, že „nášmu státu brání zatial uzákonený trest smrti v prístupe do niektorých medzinárodných organizácií“. Poslanec L. Fanta, který prezentoval stanovisko Československé strany socialistické, vedle jiných přesvědčivějších argumentů v diskusi o novelě trestního zákona také prohlásil: „Mám dojem, že existují i statistické údaje o vlivu zrušení trestu smrti v některých státech na trestnou činnost závažného charakteru a myslím, že výsledky jsou pozitivní. Tyto informace, domnívám se, stojí za přezkoumání“. (Vystoupení L. Fanta citováno podle Svobodné Slovo, 3. května 1990, č. 103, s. 4, srov. též pozn. 43 Zpráva o 28. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů. I. část (2., 3., 4. a 5. května 1990), s. 60 a 39–40

⁴⁴ Poslanci ve stoji spatném. Uveřejněno v Lidových novinách 3. března 1990. Citováno podle Jiří Hanák ve sloupcích. I. Praha, 1994, s. 17

1990 sebedelší odborná diskuse nevedla k jednoznačnému závěru. Hlavně jsem však přesvědčen, že by čistě odborná diskuse vůbec nebyla možná. Nejde jen o odborný (ovšem ani jen o etický problém), ale o problém odborný i etický, do jehož řešení se navíc promítají politické (předvést se před demokratickou Evropou, dokázat, že umím zajistit pořádek a bezpečnost, využít momentálních nálad a získat podporu ve volbách a pod.) a jiné faktory (jako například pouhá náhoda – vzpomeňme si na Riegrovo zdůvodnění změny stanoviska ústavního výboru).

Sledování kroměřížské diskuse a dalších jednání o trestu smrti také dosvědčuje, že i když už bylo vše podstatné (mnohokrát) řečeno a argumenty se po desetiletí nemění, jsou mezi námi stále zastánci i odpůrci trestu smrti zastoupeni v poměrně vyrovnaných táborech. Jak si to vysvětlit? Jsem přesvědčen, že při složitosti problematiky trestu smrti se v rozhodování v konkrétní situaci nejednoznačné odborné a etické důvody vzájemně víceméně eliminují a relativně ztrácejí na významu. Na váze naopak nabývají faktory, které s podstatou problému – účelností, případně etickou odůvodněností trestu smrti – přímo nesouvisejí: praktické politické potřeby významných politických sil, momentální celospolečenská atmosféra (tedy spokojenost či nespokojenost obyvatel se svým postavením a perspektivami, v čemž hraje problém bezpečnosti života, zdraví a majetku důležitou, ale přece jen dílčí roli) a náhoda. Ony nakonec rozhodnou, zda se onen pověstný jazýček na misce vah nakloní na tu či onu stranu.

Musím se pak ptát: Nebylo také kroměřížské rozhodnutí o zrušení trestu smrti svým způsobem politickým rozhodnutím? Byli by zastánci trestu smrti (jak dokládá výsledek hlasování, i po téměř jednoznačné diskusi mezi poslanci stále silně zastoupení), v jiné politické atmosféře tak bázlivi, že by téměř nevystupovali? A nezískali by na svou stranu více váhavých? Jak to, že v druhé polovině 19. století převládlo přesvědčení o potřebnosti trestu smrti? Kdyby v roce 1990 jednalo o zrušení trestu smrti až řádně zvolené Federální shromáždění, jak to navrhovali poslanci E. Mandler a B. Doležal, rozhodlo by stejně jako první rekonstruovaný polistopadový parlament? A jak by se zachoval dnešní český Parlament, kdyby nebyl vázán mezinárodním závazkem? Kdyby rozhodl jinak, proč? Co se změnilo od okamžiku, kdy byl trest smrti zrušen? Začal odstrašovat? Je zase třeba odplácet podle zásady oko za oko? Přestali jsme být dostatečně morálně vyspělí, abychom se bez trestu smrti obešli? Změnil se náš pohled a opět vidíme v trestání smrtí projev nezadatelného práva státu volit si prostředky k dosažení svého účelu? Nebo vůbec nešlo a nejde o skutečné působení trestu smrti ve společnosti (účel trestu) ani o etiku takového způsobu trestání, ale o něco zcela jiného?

Vzpomínkový článek by neměl končit otazníkem, a také neskončí. Skončí holdem ústavnímu říšskému sněmu. Snad největší znalec naší historie minulého

století prof. Otto Urban (1938–1996) o něm napsal: „Ústavní sněm ve Vídni a Kroměříži 1848–1849 se zasloužil o lidstvo“⁴⁵. Vyjádřil se na můj vkus příliš pateticky, ale v podstatě měl pravdu. Sněm svým působením – přes všechny politické a národnostní pŕtky a přes bezprostřední nezdar svého snažení – zanechal nepřehlédnutelnou stopu v historii celé střední Evropy. Prohloubil ji i rozhodnutím zrušit trest smrti. Skutečnost, že se trest smrti u nás ještě téměř 150 let ukládal, výjimečnost tohoto jeho výkonu jen umocňuje.

SUMMARY

Cancellation of Death Penalty by the Kroměříž Assembly.

The author of this article reminds the reader of the anniversary of the Imperial Assembly taking place in Vienna and Kroměříž. He concentrated on the course of the debate in the Assembly after which the representatives included the total cancellation of death penalty into the text of The Basic Rights of Austrian Citizens although the constitutional committee kept on suggesting that death penalty be cancelled only in cases of political torts. In the debate one could hear perhaps all relevant arguments for cancellation of death penalty that had been mentioned at previous sessions and in writings of that period. However, serious arguments against the cancellation were to be heard as well.

The author then sketches later developments of this issue, mainly passionate debates that were brought on in 1923 – which is 75 years ago, and 75 years after the Kroměříž Assembly took place – by execution of first death penalties in the new Czechoslovak Republic. The concluding passages are concerned with the circumstances and ways of cancellation of death penalty in 1990 and the polemics and controversies concerning this issue as appeared in the daily press.

According to the author (who is opposing the death penalty) there are – as may be concluded from the long-lasting discussions and inquiries carried out – no conclusive and unquestionable arguments for acceptance of this penalty, however there are no such arguments against it, either. That is the reason why there are two groups of almost the same number of convinced supporters of one or the other opinion, and a great majority of the others easily influenced by the situation of the

⁴⁵ Urban, O.: 1848–1849. Kroměřížský sněm. Praha, 1998, s. 81

day. Therefore, as the final result, this or that opinion does not prevail because of professional legal or ethical reasons, but because of actual social situation (overall political climate, economic situation), and often because of entirely accidental factors.

INFORMACE

O PRVNÍCH KRŮČCÍCH MODERNÍHO PARLAMENTARISMU VE STŘEDNÍ EVROPĚ

LADISLAV VOJÁČEK

Zpráva z mezinárodní konference „Kroměřížský sněm 1848–1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě“ (Kroměříž, 14.–16. září 1998)

Ve Sněmovním sále kroměřížského zámku hovoří představitel okresu. V před-sálí se ozve nezvyklý hluk. Prudce se otevřou vysoké vstupní dveře a před řečniště pochoduje četa granátníků v bílých uniformách. Typické vysoké čepice zdobené plechovým štítkem a kožešinou zaplňují prostor mezi řečníkem a přítomnými. Předstupuje velitel a strohou němčinou oznamuje: jeho císařské veličenstvo je zklamáno planým a neplodným teoretizováním tohoto shromáždění, a proto se je rozhodlo rozpustit. Načež přítomné vyzývá, aby dobrovolně opustili sál. Poté zavěsí své jednotce a v jejím čele odpochoduje. Když řečník pokračuje ve svém proslovu, vojáci se znovu vrací. Tentokrát nastupují k zadní stěně sálu. Zazní zvukný povel, zablesknou se přípravevé bodáky, zavříí buben a řada granátníků se pomalu, ale rozhodně začíná sunout vpřed. Za neustálého bubnování a výzev k odchodu vytlačuje překvapené přítomné ze sálu.

Narozdíl od rána 7. března roku 1849, kdy vojsko (poněkud jinak) rozešlo památný Kroměřížský sněm, 16. září 1998, kdy proběhl popisovaný zásah, vše skončilo happyendem. Vojáci se s obětmi svého zásahu rychle sbratřili a společně s nimi se před zámkem vyfotografovali. Rozehnanými totiž byli účastníci tří denní